

Augustinus

als religieuze persoonlijkheid

(*Vervolg **)

Confessiones II

(Hun achtergrond)

Is de verheerlijking van God, de verkondiging van Diens lof, het immanente doel der « *Confessiones* », zo kan men toch met recht de vraag stellen, wat Augustinus ertoe bewogen mag hebben dit werk te schrijven. Immers evenmin als ieder ander mens, zeker in de Oudheid, maakte ook hij niet graag zijn eigen innerlijk met zijn zwakheden en bekoringen, maar ook met zijn vreugden en zijn troost, aan anderen bekend. We weten dit met zekerheid uit twee uitingen in zijn brieven uit de jaren tussen zijn bekering en het neerschrijven der « *Confessiones* ». Bovendien moest hij erop bedacht zijn, dat zij, die zowel onder katholieken als onder donatisten, zowel voor als na zijn bisschopswijding, op grond van zijn vroegere leven zijn gezag probeerden te ondermijnen, van zijn eigen *Confessiones* een dankbaar gebruik zouden maken. Tenslotte moesten er al heel bijzondere redenen zijn om Augustinus, die voortdurend en zeker wel terecht klaagde over gebrek aan tijd, ertoe te bewegen — nog wel in het begin van zijn episcopaat — een zo omvangrijk werk als de « *Confessiones* » te schrijven, dat niet terwille van acute kerkelijke problemen noodzakelijk was.

Wel had Paulinus van Nola eens aan Alypius gevraagd hem een korte beschrijving van diens leven te doen toekomen en had Augustinus op verzoek van Alypius in de zomer van 394 of in de

*) Zie *Augustiana*, jrg. I (1951), afl. 2, blz. 91-106 en afl. 3, blz. 175-191.

eerste helft van 395 aan Paulinus beloofd hiervoor te zorgen ¹⁵⁾; wel wijst Augustinus zowel in de « Nalezingen » als in het begin van het tiende boek op de stichting, die hijzelf en anderen bij het lezen ervan ondervinden en die hij bij het schrijven ervan ermee beoogt; wel verwijst Augustinus later naar de « Confessiones » om er de loftuitingen van anderen ten opzichte van hem mee te temperen, maar zelfs gezamenlijk wegen al deze factoren niet op tegen de zo juist genoemde bezwaren en nog minder verklaren zij afdoende het schrijven der eerste negen boeken der « Confessiones », die immers als afzonderlijk geheel ongeveer twee tot drie jaar voor de vier overige geschreven zijn.

Dit meest persoonlijke en fel beleefde werk van Augustinus is inderdaad niet om redenen van buiten af geschreven, maar het is geboren uit motieven van binnen uit. Het is voortgekomen uit de persoonlijke zieletoestand van Augustinus in het jaar 397. Het is de naar buiten zich baan brekende uiting van een fel en intens beleven door Augustinus van een nieuw geloofsbewustzijn in hem, dat het gevolg was eerst van een langzame ontwikkeling en dan van een heftige worsteling in hem met het woord van God en met zichzelf. Het is het plotselinge zien van en gegrepen worden door de goddelijke genade, haar kracht en alvermogen, en in tegenstelling daarmee van eigen zondigheid en schuld, beiden in hun volle omvang en in al hun consequenties. De « Confessiones » zijn de aankondiging naar buiten van het geboorteuur in Augustinus van de doctor gratiae, de leraar der genade, zowel in algemeen kerkelijke zin als van het z. g. Augustinisme in engere zin. Het is dan ook geen toeval, dat ruim tien jaar later aan de « Confessiones » van Augustinus de genadestrijd tussen Kerk en Pelagianisme ontbranden zou.

In de eerste tijd na zijn bekering in 386 had Augustinus in het Christendom voor alles de waarheid gezien, de goddelijke Waarheid, die zich in de menswording aan de op dwaalwegen geraakte mensheid geopenbaard had om haar door woord en voorbeeld de juiste weg te wijzen. De toestand van de mensheid zonder Christus werd door hem gezien als een zondestraf van intellectueel karakter. Als straf voor vroeger begane fouten was de ziel in het lichaam verzeild geraakt en dwaalde de mens door zijn te sterke binding aan de stof, maar eenmaal door Christus weer tot de waarheid gebracht,

¹⁵⁾ Ep. 27, 5; cfr. Conf. VI, 7, 11 - 10, 16.

kon hij ook door eigen kracht de zonde vermijden. De zonde immers, het zedelijk kwaad, was geen zelfstandige macht in hem, zoals het Manicheïsme vroeger aan Augustinus geleerd had, maar een tekort schieten van de eigen vrije menselijke wil. Dit was een van Augustinus' nieuwe waarheidsontdekkingen geweest bij zijn worsteling van het Manischeïsme langs het Neoplatonisme naar het Christendom toe. Over de vrije wil was Augustinus zelfs in 388 te Rome een eigen werk begonnen. Augustinus twijfelde er niet aan, of de door de goddelijke Waarheid verlichte mens kon iedere zonde en zelfs iedere ongeregelde neiging, ja iedere gevoelsonderfinding en nog meer iedere gevoelsreactie en uiting geheel en al vermijden en voorkomen. De volmaakte mens zou reeds hier op aarde zich volmaakt beheersen, al het lagere zou er geheel en al ondergeschikt zijn aan en geordend op het hogere, zoals de mens zelf dit zou zijn aan en op God ¹⁶⁾.

In dit beeld was er geen plaats voor een zondeschuld, van een blijvend schuldig staan van de mens tegenover God, nog minder van een de gehele mensheid belastende erfelijke zondeschuld. Consequent was er in dit beeld geen plaats voor de genade van God als innerlijke genade, die meer is dan een verlichting van het verstand; was er ook bijgevolg geen plaats voor een eigenlijke Verlossing door Christus, die bestond in Diens levensoffer op het Kruis, waardoor Hij de gevallen mensheid weer met God verzoende. De taak van Christus beperkte zich in deze visie tot lering en voorbeeld. Kortom, hoezeer Augustinus in deze eerste jaren ook christen wilde zijn, zijn gedachtengang was in dit opzicht wezenlijk pelagiaans. Had hij vroeger het Christendom in manicheïsche zin verstoffelijkt, thans dreigde hij het in neoplatoons-stoïcijnse zin te helleniseren. Niet ten onrechte hebben de Pelagianen de jonge Augustinus uitgespeeld tegen de oude.

Het dringende verzoek van Augustinus onmiddellijk na zijn priesterwijding in het najaar van 391 om enige maanden vrij te kunnen hebben teneinde zich door de studie van de H. Schrift voor te bereiden op zijn nieuwe taak, bewijst dat hij zich minstens van enkele lacunes bewust was. In de jaren, die nu volgden, wijzigde zich vooreerst zijn terminologie (naast woorden als *sapientia*, *vita beata*, *philosophia*, *ratio*, *disciplina*, *magister*, *dispensatio tem-*

¹⁶⁾ Zoals wel meer bij de Griekse Vaders werkte hier ook bij Augustinus enigszins het stoïcijnse ideaal der 'apatheia' door.

poralis komen steeds meer woorden als *salus*, *iustificatio*, *fides*, *remissio peccatorum*, *gratia*, *praedestinatio*, *corpus Christi*) en in overeenstemming hiermee ook zijn gedachten. De kerkelijke practijk van het kinderdoopsel en de leer van Sint Paulus brachten hem in botsing met zijn stelling, dat alleen de vrije wil oorzaak van het zedelijke kwaad kon zijn. In het gedeelte van het werk, dat Augustinus in deze jaren ter voltooiing van zijn vroeger begonnen boek over de vrije wil schreef, worstelde hij dan ook ernstig met dit probleem. Toch kwam hij nog niet verder dan het aanvaarden van een erfkwaad, zonder tot erfschuld, een erfzonde in eigenlijke zin te komen.

Wel ziet Augustinus in deze tijd in, dat waarheid en voorbeeld alleen niet voldoende zijn, dat er voor het christelijk leven innerlijk helpende genade nodig is, maar ten opzichte van het geloof, van de bekeringsdaad, wil hij nog de autonomie van de mens tot iedere prijs redden. De eerste beslissing, het ja of neen zeggen van de mens op de roepstem van God, blijft alleen zijn eigen vrije daad met uitsluiting van iedere andere factor. Tot zover mag de genade van God zich niet uitstrekken. Hier zou tenminste, zo dacht Augustinus toen, de menselijke verdienste vooraf moeten gaan aan de goddelijke genade: de mens verdient en bewerkt zich het geloof. In dit opzicht was de leer van Augustinus in deze jaren precies dezelfde als die hij op zijn oude dag als Semipelagianisme terecht zou bestrijden, een feit, waarvoor hij altijd eerlijk is uitgekomen.

In ethisch opzicht bleef Augustinus even optimistisch als vroeger. Nog in zijn in het begin van 394 geschreven werk « Over de Bergprediking » tekende hij de volmaakte mens als hier op aarde al zonder ongeregelde neigingen of hartstochten. Het moet Augustinus wel steeds moeilijker gevallen zijn deze opvatting in overeenstemming te brengen met zijn eigen ondervinding en met zijn ervaring als zielzorger van anderen.

De opvattingen, welke Augustinus zelfs in deze periode over erfzonde, genade en vrije wil huldigde, mogen ons niet te sterk verwonderen. Zijn tijdgenoten spraken er vaak niet gelukkiger over, vooral niet in het Oosten. In leerstellig opzicht was aan de geopenbaarde waarheid hierover nog weinig aandacht geschonken. Men had er nog niet over nagedacht en er de consequenties nog niet uit getrokken. Dit zou pas gebeuren juist door de genadestrijd, die in 411 zou ontbranden.

Dan volgde in de jaren 394 en de eerste helft van 395 voor Augustinus de studie van de Romeinenbrief en de Galatenbrief van Sint Paulus. Oorspronkelijk min of meer toevallig, naar aanleiding van een gemeenschappelijke lezing van en discussie over de Romeinenbrief te Carthago, waar Augustinus aan deel genomen had. Het werd hem nu duidelijk, dat de volmaakte goede mens hier op aarde een onmogelijkheid is, omdat er sedert de zonde van Adam iets aan het gehele menselijke geslacht hapert. Zijn zonde was niet alleen maar een persoonlijke zonde geweest, het was een zonde van de menselijke natuur, waaraan alle afstammelingen deel hebben. Ieder nieuw mensenkind staat schuldig tegenover God, valt onder Diens toorn, en is onderworpen aan Diens rechtmatige vervloeking. Alleen Gods onverdiende barmhartigheid kan hier redding brengen.

Christus' verlossingsdaad wordt nu door Augustinus als werkelijke verlossing gezien. Zijn menselijke natuur en Zijn dood op het Kruis komen nu in het middelpunt te staan. De Godmens overbrugt de kloof tussen God en de mensen en treedt op als de stamvader van de nieuwe mensheid. De vruchten van Christus' dood worden de mens als gaven Gods geschonken. Onze rechtvaardiging wordt niet bewerkt door onze verdiensten, maar omgekeerd is onze rechtvaardiging oorzaak onzer verdiensten. De genade gaat voorop, de goede werken volgen.

Wat de mens van zijn kant voor de rechtvaardiging echter doen kan, moet hij doen: n. l. het gelovig aangrijpen van de heilsdaad en heilsopenbaring van onze Verlosser Christus. De rechtvaardige immers leeft uit het geloof, overeenkomstig het woord van Sint Paulus in Romeinen 1,17 en Galaten 3,11. Het geloof is, in samenwerking met het Sacrament van het geloof, het Doopsel, de enige voorwaarde voor onze rechtvaardiging. Maar dit geloof, is het zelf genade, of staat het geheel in de macht van de mens alleen? Het stelde Augustinus voor de vraag der praedestinatie: kiest de mens uit of kiest God uit? Nog meende Augustinus de vrije wil van de mens en daarmee de mens zelf te kort te doen als hij het geloof genade liet zijn. Hij bleef er tot aan zijn episcopaat aan vast houden, dat het geloof geheel in de macht van de mens alleen ligt, en dat God slechts hen praedestineert, uitkiest voor het eeuwige geluk, waarvan Hij tevoren weet, dat ze zullen geloven. Geloof en uitverkiezing bleven daarmee volledig liggen in de hand van de mens.

Ternauwernood bisschop geworden, verzocht Simplicianus, die hij tijdens zijn bekeringsproces in Milaan had leren kennen, hem om de verklaring van enkele passages uit de H. Schrift. O. a. was hierbij de passage over de uitverkiezing van Jacob en de verwerping van Esau in het elfde hoofdstuk van de Brief aan de Romeinen. Het verzoek zette Augustinus op de meest nadrukkelijke wijze nogmaals voor het vraagstuk der uitverkiezing. Het was onder de bestudering hiervan, dat Augustinus onder zwaar worstelen met de H. Schrift en met zichzelf zijn tot dan toe vastgehouden standpunt over de principiële autonomie van de mens in het vraagstuk van zijn heil opgaf en tot het besef kwam, dat alles genade was, ook het geloof en de uitverkiezing; dat er in het heilswerk niets van de mens was maar alles van God. De praedestinatie van de mens uit de massa damnata, de massa peccati, tot het eeuwige geluk hangt uitsluitend van God af. De mens heeft uit zichzelf niets als zonde. De erfstraf wordt tot erfzonde, die een werkelijke schuld is. De mensheid is er in kiem door bedorven, naar verstand en wil beiden. Ook na de rechtvaardiging blijft de mens geheel van God afhangen.

Gods genadeuitverkiezing is vrij en steunt niet op onze toekomstige goede werken. Zij is alvermogend, want zij bereikt onfeilbaar zeker haar doel. Zij is rechtvaardig, want al erbarmt God zich niet over allen, Hij zet toch niemand aan tot het kwaad. Zij, die door God geroepen worden, worden congruenter geroepen d. w. z. God roept hen op een hen aangepaste wijze. Zij, die niet congruenter geroepen worden, worden niet werkelijk geroepen; werkzaam roept God niet allen ¹⁷⁾.

Terecht zegt Augustinus in zijn « Nalezingen » over het antwoord op deze tweede kwestie in zijn eerste Boek aan Simplicianus: « Bij de oplossing van dit vraagstuk is weliswaar gezwoegd ten bate van de vrije wilsbepaling van de menselijke wil, maar de genade van God heeft overwonnen » ¹⁸⁾, en hij voegt er aan toe, dat de duidelijke tekst van Sint Paulus hem niet toeliet tot een andere conclusie te komen. In deze woorden, die Augustinus ruim twintig

¹⁷⁾ Augustinus heeft hierbij de werkdadige uitverkiezing door God op het oog vanuit de massa damnata der erfzonde tot de eeuwige heerlijkheid van het goddelijke leven in de hemel, met inbegrip van die tot het geloof en de rechtvaardiging.

¹⁸⁾ Retr. II, I, I.

jaar na het gebeuren neerschreef, trilt nog de emotie na, die deze worsteling met de Heilige Schrift en met zichzelf voor hem meegebracht had.

In dit nieuwe bewustzijn van de almacht en de aloorzakelijkheid der goddelijke genade en van menselijke onmacht en zondigheid moest Augustinus opeens zijn gehele leven wel geheel anders zien. Niet hijzelf was het, die hem gemaakt had tot wat hij was, maar uitsluitend Gods genade. God had hem tot dan toe uitverkoren uit de massa damnata en hem langs Zijn wegen geleid tot de genade en de Waarheid. God had Zijn plan doorgezet als het ware tegen Augustinus in. Gods voorzienigheid en uitverkiezing werden Augustinus duidelijk in de schijnbaar zo verwarde en tegenstrijdige wegen van zijn levensgeschiedenis. God was alles in hem geweest, hij was niets dan zonde en zondeneiging ¹⁹⁾.

Groeiden aldus voor het bewustzijn van Augustinus Gods majesteit en barmhartigheid tot in het oneindige, van de andere kant groeiden even sterk zijn eigen onwaardigheid en schuldigheid tot aan nietigheid toe. De spanning tussen deze beide polen werd tenslotte zo heftig door Augustinus ondervonden, dat alleen de diepte der zelfvernedering een oplossing kon brengen. Aldus ontstonden de eerste negen boeken der « *Confessiones* » een klein jaartje na de twee « *Boeken aan Simplicianus* ». Zij zijn psychologisch gezien op te vatten als de noodzakelijk geworden ontlading, de afleiding naar buiten, van de spanningen, die zich aldus in Augustinus opgehoopt hadden.

Ongeveer twee of drie jaar later heeft Augustinus het tweede gedeelte van zijn « *Confessiones* », de vier laatste boeken, geschreven, waarin hij vertelt, niet hoe hij was, maar hoe hij is. Zijn inzichten in de verhouding tussen God en hem zijn hetzelfde gebleven, maar rustiger geworden en verdiept. Ook de Augustinus van rond 400 is geheel het werk van God. De hoop eens zonder bekoringen en hartstochten en in volledig inzicht hier op aarde al te kunnen leven, is geheel vervlogen. Augustinus blijft de zwakke, worstelende mens, worstelende met zijn eigen verkeerde neigingen, met zijn eigen onwetendheid, met God, en met het woord van God, de Heilige Schrift. Hij is zich zijn zwakheden van het ogenblik, het enige wat hij ook nu weer aan zichzelf te danken heeft,

¹⁹⁾ Augustinus denkt vanuit de oorspronkelijk door God bedoelde orde. De z. g. 'natuurlijk' goede orde blijft hierbij buiten beschouwing.

bewust. Maar hij weet ook en ondervindt het dankbaar in een rijke ervaring, dat hij alles kan met de genade van God. In het tiende boek vindt dit bewustzijn bij herhaling zijn klassieke formulering in het : « Da quod iubes et iube quod vis » (Geef wat Gij beveelt en beveel dan wat Gij wilt)²⁰⁾. Terecht zou Pelagius tien jaar later vanuit zijn standpunt juist hieraan aanstoot nemen.

Confessiones III

(Hun Godservaring)

Zijn aldus de « *Confessiones* » de neerslag van Augustinus' uiterst persoonlijke Godsbeleving, zij zijn anderzijds altijd weer dankbaar gelezen door hen, die evenals Augustinus God zochten en vonden. Niet in het minst vonden vooral de christelijke mystici van alle eeuwen in de « *Confessiones* » van Augustinus zichzelf en hun eigen Godsbeleving terug. Dit mag er op wijzen, dat bij alle persoonlijke en vaak sterk neoplatoonse kleur, die aan het Godservaren van Augustinus eigen is, toch het algemeen menselijke en de wetten hiervan er dragend aan ten grondslag liggen.

De oorsprong voor de mens van ieder God zoeken en God ervaren heeft Augustinus met een lapidaire en in de godsdienstpsychologie wel haast beroemd geworden zin aan het begin van zijn « *Confessiones* » in de volgende woorden neergeschreven : « Tu excitas, ut laudare te delectet, quia fecisti nos ad te et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te » (« Gij zelf bewerkt, dat hij (de mens) in U te loven zijn lust vindt, want Gij hebt ons gemaakt voor U en onrustig is ons hart, totdat het rust vindt in U »)²¹⁾. De onrust van 's mensen hart, zijn onvoldaanheid over zichzelf, drijven hem ertoe de vervolmaking van het eigen ik buiten en boven hem te zoeken. Deze onrust is irrationeel, de gehele mens wordt er door aangegrepen. Haar brandpunt vindt zij echter in het cor, het hart, het denkende verstand van de mens, waarvan bij Augustinus naar oud-klassieke opvatting het hart de zetel en het symbool is. Dit denkende verstand kan in de mens niet tot rust komen, zolang het zijn natuurlijke object, de volle waarheid, niet bereikt in God. Het is deze oerdrang van de menselijke geest, die het kleine kind naar

²⁰⁾ Conf. X, 29, 40; 31, 45; 37, 60.

²¹⁾ Conf. I, 1, 1.

het « waarom » der dingen doet vragen, en die ook de volwassen mens niet gemakkelijk tot rust laat komen, zolang hij het antwoord niet gevonden heeft in zijn boeken naar de diepste grond en het laatste doel van het wereldgebeuren en van zichzelf.

Deze oerdrang, deze onrust van de menselijk geest en van het menselijk hart is door God de mens aangeboren. *Fecisti nos ad te*. Gij hebt ons gemaakt voor U. Het is het « *anima naturaliter christiana* », de ziel, die van nature, van aard, van wezen, christelijk is van Augustinus' vroegere landsman Tertullianus. Het is het « *eis auton ektistai* », alles is voor Hem, tot Hem geschapen, van Sint Paulus in diens brief aan de Colossenzen, eerste hoofdstuk, vers zestien.

De mens kan zich sluiten voor zichzelf, voor deze innerlijke drang in hem, hij kan proberen Gods stem in hem te doen overschreeuwen door die van zijn eigen hartstochten en die van de zorgen der wereld. God blijft hem met Zijn roepstem achtervolgen. *Tu excitas*. Gijzelf bewerkt. Augustinus' gehele leven is er een voortdurende en pakkende illustratie van.

Deze God, waarnaar bij Augustinus ieder mens van nature hunkert, is een bij uitstek persoonlijke God. Augustinus heeft Hem niet ervaren als een abstract en koud begrip, als de inhoudslege God der filosofen, maar als een concrete Werkelijkheid, als een bij uitstek persoonlijke God, als een levende en rijke God. God is in Augustinus, en toch blijft deze tevens tegenover Hem staan. Deze ik — U — verhouding is typerend voor de gehele religieusiteit van Augustinus. Behalve uit de werkelijke verhouding zelf vloeit deze sterke accentuering ervan voort uit wat we vroeger de drang van Augustinus om zichzelf te zijn en zichzelf te blijven genoemd hebben.

Wat ons vervolgens in het augustijnse Godsbegrip der *Confessiones* bijzonder treft, is de verhevenheid van God, Zijn majesteit. Behalve door het feit, dat volgens de leer der Openbaring God de Schepper van hemel en aarde is, wordt deze trek in het augustijnse Godsbegrip geïnspireerd door de neoplatoonse toespitsing van Gods transcendentie en meer nog door het nieuw gewonnen bewustzijn van Augustinus, dat God de Schenker en Uitdeler is van genade en uitverkiezing.

Zou deze kant van het beeld van God, zoals Augustinus Hem ervoer, al in staat zijn om afstand te scheppen en de mens met schrik en angst tegenover God te vervullen, zo worden deze ge-

voelens toch ruimschoots opgeheven en overwonnen door het geloofs- en ervaringsfeit, dat God een barmhartige en liefdevolle God is, Die zich goedertieren over de mens neerbuigt, hem nabij is, hem helpt, verlicht, en steunt, en hem rijk maakt met Zijn eigen oneindige rijkdommen.

Zijn klassieke formulering heeft deze spanning tussen deze beide polen van vrees en liefde, waartussen zich tenopzichte van God ieder mensenleven heen en weer beweegt, bij Augustinus gevonden in de volgende door hem in het elfde boek neergeschreven woorden: « Et inhorresco et inardesco: inhorresco, in quantum dissimilis ei sum, inardesco, in quantum similis ei sum » (« En ik begin te huiveren en te ontgloeien: te huiveren, in zover ik ongelijk aan Hem ben, te ontgloeien, in zover ik gelijk aan Hem ben »)²²⁾.

In het bijzonder heeft de verantwoordelijkheid van het priesterambt en het episcopaat als een zware last Augustinus op de schouders gedrukt. De rekenschap, die hij op de dag des oordeels over de hem door God toevertrouwde kudde af zou moeten leggen, stond hem altijd weer voor ogen. En de vrees voor het rechtvaardige maar strenge vonnis van God te licht bevonden te worden en tot de eeuwige straffen veroordeeld, werd hem dan bijna tot een schrikbeeld. Zo kunnen we het begrijpen, dat Augustinus in zijn angst om zijn eigen zieleheil en in het bewustzijn van zijn zonde en ellende er meermalen aan gedacht heeft zijn ambt neer te leggen en zich in de eenzaamheid terug te trekken om zijn zonden te bewenen. Nog in 423 zien we niet zonder verwondering en ontroering, hoe de bijna zeventigjarige bisschop in zijn verdriet en berouw om een door hem toegediende minder gelukkige bisschopswijding in een brief aan Paus Coelestinus zijn ontslag op het oog heeft om de rest van zijn leven boete te kunnen doen en zo in Christus een genadige Rechter te kunnen vinden. En hij, wiens gehele leven een heroïsche zelfopoffering voor Christus en Diens Kerk geweest was, koos tenslotte tot het gebed van zijn sterven de boetpsalmen, welke hij onder voortdurend en rijkelijk wenen telkens weer op zijn sterfbed bad.

Vrees en liefde, de ziel van Augustinus heeft ze ten opzichte van haar God beiden gekend, maar de liefde heeft het er altijd gewonnen van de vrees. « Pondus meum amor meus; eo feror, quocumque feror. Dono tuo accendimur et sursum ferimur; inardesci-

²²⁾ Conf. XI, 9, 11.

mus et imus » (« Mijn gewicht is mijn liefde ; door haar word ik gedreven waarheen ook ik word gedreven. Door Uw gaven worden wij ontstoken en omhoog gevoerd ; wij ontgloeien en gaan ») ²³⁾. Ook Augustinus gold het woord van Sint Paulus in zijn Romeinen-brief: « Want ge hebt geen geest van slavernij ontvangen, om terug te vallen in de vrees, maar de geest van kindschap, waardoor we roepen: Abba, Vader » ²⁴⁾ en dat andere woord van Sint Jan: « God is liefde » ²⁵⁾.

De weg waarlangs Augustinus gewoonlijk God beleefde en ervoer, de meditatie door middel waarvan hij kwam tot de beschouwing, al of niet van mystiek karakter, is sterk geïnspireerd op de neoplatoonse filosofie. Augustinus vond God in zichzelf. Het was de in zijn ziel aanwezige Schepper en Heiligmaker, het geestelijke, goddelijke Waarheidslicht en Hoogste Goed, dat op de hoogtepunten van zijn Godservaren zich onmiddellijk aan Augustinus scheen te openbaren. Bekend is zijn passage uit het tiende boek der « Confessiones »: « Te laat heb ik U bemind, o Schoonheid, zo oud en toch zo nieuw, te laat heb ik U bemind ! En zie, binnen waart Gij en ik buiten en daar zocht ik U en op de schoon gevormde dingen, die Gij gemaakt hebt, wierp ik, misvormde, mij. Met mij waart Gij, en met U was ik niet. Die dingen hielden mij ver van U, welke, zo ze niet in U waren, niet zouden zijn. Gij hebt geroepen en geschreeuwd en verbroken mijn doofheid ; Gij hebt geflitst, gestraald en verdreven mijn blindheid ; Gij hebt geur verspreid en ik heb geademd en nu hijg ik naar U ; ik heb geproefd en nu honger en dorst ik ; Gij hebt mij aangeraakt en ik ben ontbrand in verlangen naar Uwe vrede » ²⁶⁾.

Om tot dit zich bewust worden van de in zijn ziel aanwezige God te komen, ging Augustinus gewoonlijk op echt neoplatoonse manier van de wereld buiten hem uit. De harmonie van het geschapene riep in hem het bewustzijn wakker van het aanwezig zijn van eeuwige, onveranderlijke wetten en normen in hem, die hij zelf niet gemaakt had, die hij zelf ook niet beoordeelde, maar waarnaar hij integendeel ook zelf oordeelde. Zo werd Augustinus zich van het blijvende goddelijke Licht bewust. Tegen het einde

²³⁾ Conf. XIII, 9, 10.

²⁴⁾ Rom. 8, 15.

²⁵⁾ I Joh. 4, 8.

²⁶⁾ Conf. X, 27, 38.

van het tiende boek over deze zijn meditatie en contemplatie, over zijn Godsbeleving en Godservaring sprekend, zegt Augustinus er dan verder van : « En dikwijls doe ik dat ; daarin vind ik behagen, en voor zover ik mij van noodzakelijke bezigheden kan losmaken, neem ik mijn toevlucht tot dat genot. Maar in al die dingen, die ik doorloop, U om raad vragend, vind ik geen veilige plaats voor mijn ziel behalve in U, waar verzameld kan worden wat verstrooid in mij is en niets uit mij van U kan wijken. En somtijds laat Gij mij binnengaan in een geheel ongewone aandoening, inwendig, tot een onuitsprekelijke zoetheid, en indien deze in mij vervolmaakt wordt, dan weet ik niet wat zijn zal, wat dit leven niet is. Maar dan val ik weer terug naar de dingen van hier door het neerdrukkende der ellenden en ik word weer opgeslurpt door het alledaagse en vastgehouden en hevig ween ik, maar hevig word ik vastgehouden. Zoveel zwaars verdient de last der gewoonte ! Hier kan ik zijn, maar wil ik niet, daar wil ik zijn, maar kan ik niet, ellendig ben ik onder beide opzichten » ²⁷⁾).

In hoever hebben we hier met mystiek te doen ? Het antwoord op deze vraag is uiterst omstreden, en de meest uiteenlopende antwoorden worden gegeven. Veel zal er van afhangen wat men onder mystiek wil verstaan. De niet-christelijke godsdienstpsycholoog b. v. zal hier gemakkelijk heel anders over denken als de katholieke theoloog, terwijl ook deze het onderling allesbehalve eens zijn. Een verdere moeilijkheid ontstaat, doordat het religieuze beleven van Augustinus zo uitgesproken eigen karaktertrekken vertoont, dat het zich zonder meer bij de gebruikelijke classificaties maar moeilijk in laat delen.

Op de twee voornaamste hiervan moge hier kort gewezen worden. Terwijl de niet-christelijke mystiek meestal een pantheïstische inslag heeft en ook de christelijke mystiek in haar pogen het proefondervindelijk beleefde deelgenootschap aan Gods natuur, waarvan de tweede Petrusbrief spreekt ²⁸⁾, met zwakke menselijke woorden weer te geven, de grenzen van het pantheïsme vaak gevaarlijk dicht nadert, vinden we bij Augustinus juist het tegenovergestelde. Zelfs op de hoogtepunten van zijn Godservaring blijft de ik — U — verhouding geprononceerd aanwezig.

Een andere eigen karaktertrek der augustijnse Godsbeleving

²⁷⁾ Conf. X, 40, 65.

²⁸⁾ 2 Petr. 1, 4.

blijft het, dat terwijl alle mystici sterk op de passiviteit, het geschonken karakter der mystieke beleving de nadruk leggen, bij Augustinus juist de eigen activiteit, het zichzelf verwerven, altijd een zeer grote rol blijft spelen. Hoe men ook verder over het al of niet mystieke karakter der augustijnse Godsbeleving wil oordelen, aan deze eigen karaktertrekken ervan zal men in ieder geval vast moeten houden ²⁹⁾.

Het voornaamste beletsel voor de ziel in haar opgang tot God is haar gebonden zijn aan en getrokken worden tot het aardse en zinnelijke, vooral wanneer zij er door ongeregelde neiging zondig aan gehecht is. Het is aan het stoffelijke eigen principieel van verdeling te zijn; het geestelijke daarentegen is krachtens zijn aard beginsel van eniging. Temeer is dit het geval na de zondeval van de mensheid. Onthouding zal het daarom mogelijk maken onze door het stoffelijke verstrooide krachten op het geestelijke te concentreren: « Door onthouding immers trekken wij ons verdeelde wezen samen op de eenheid, waarvan wij ons in de veelheid hebben laten gaan. Want te weinig bemint U degene, die met U iets bemint, dat hij niet om U bemint. O Liefde, die altijd brandt en nooit wordt uitgeblust, Liefde, mijn God, ontvlam mij! Gij beveelt onthouding: geef wat Gij beveelt en beveel wat Gij wilt » ³⁰⁾. Niet ten onrechte laste Augustinus in het relaas van zijn Godsbeleving in het tiende boek dan ook een even uitvoerig als nauwkeurig gewetensonderzoek in.

De begeerlijkheid des vleses, de zinnelijkheid in engere (sexuele) zowel als in wijdere zin, en de begeerlijkheid der ogen, bleken hierbij weinig of geen vat meer op de ziel van Augustinus te hebben, al moest deze er waakzaam tegen blijven strijden. Meer zorg bezorgde Augustinus de hovaardij des levens, de eierzucht der wereld. Hij bezat grote gaven naar geest en hart. Hij was er zich bewust van en werd er om geprezen. De lof der mensen was in de tweede helft van zijn leven zelfs rijkelijk zijn deel. « Bekoord worden we door deze bekoringen dag aan dag, o Heer, onophoudelijk worden wij bekoord. Onze dagelijkse beproevingsoven is de tong der mensen » ³¹⁾. Augustinus leed er onder. Niet dat hij de

²⁹⁾ Men leze hiervoor verder Dr. E. HENDRIKX, o. e. s. a., *Augustinus Verhältnis zur Mystik. Eine patristische Untersuchung* (Cassiciacum I, Würzburg 1936).

³⁰⁾ Conf. X, 29, 40.

³¹⁾ Conf. X, 37, 60.

lof op zich afkeurde, als deze verdiend was. Maar omdat hij nooit uit kon maken of hij aan deze lof menselijk gehecht was of niet. Van andere dingen kon hij, om zich op de proef te stellen, afstand doen. Hij kon echter niet slecht gaan leven om de lofprijzingen der mensen te ontgaan. De onophoudelijke lof der mensen stelde Augustinus verder aan het gevaar bloot zichzelf te gaan behagen en daardoor aan God te gaan mishagen. Hij was er zich terdege van bewust en stelde daarom des te meer al zijn vertrouwen op God.

Was het hoofdmotief voor de onthouding, zoals we dit straks aangegeven hebben, een aan het Neoplatonisme ontleend filosofisch, maar daarom niet onjuist: n. l. de concentratie van alle menselijke zielekrachten op het geestelijke, zo zijn de voor de onthouding en versterving specifiek christelijke motieven van boete, offer, en navolging van het voorbeeld van Christus, Augustinus overigens allerminst vreemd.

De noodzakelijkheid hiervan, de ongeregelde neigingen van de mens en de moeiten, die hem daarom de onthouding kosten, brengen ons vanzelf weer terug op het thema van zonde en genade. Het schuldbewustzijn van Augustinus in de « Confessiones » komt ons vaak overdreven voor. In de Dialogen voelde hij trouwens ook zichzelf nog in het geheel niet als de bekeerde zondaar. Inderdaad mogen de kleuren in de « Confessiones » zwart aangehouden zijn om er de barmhartigheid en verhevenheid van God des te lichtender door uit te doen komen. En meer nog dan de zonde zelf beschuldigde en veroordeelde Augustinus vaak de zondige neiging, die ook in het kleine tot uiting kan komen. Tenslotte, tegenover God staan alle mensen als zondaars, en wordt ook van de geheiligde en gedoopte christen iedere schuld groot. Het is als het ware de vloek der heiligheid — maar haar zegen tevens —, dat men eigen onwaardigheid en zondigheid steeds scherper aanvoelt, en dit niet als rhetorische stijlfiguur maar als bittere realiteit. In het scherpe licht van een felle zonnestraal blijkt zelfs de schoonste zolder uiterst stoffig.

Dr Ephraem HENDRIKS, O. E. S. A.

(Slot volgt).
